

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

2021/6

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ
NAZARIYASI VA TARIXI.
HUQUQIY TA'LIMOTLAR TARIXI

- 6 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Некоторые теоретико-правовые вопросы
рецепции публичного права в
национальную правовую систему
- 12 **YOUNAS AMMAR**
SADIKOV MAKSUDBOY
ABDULAJONOVICH
Tech law in central asia: approach to technological
progress of the 4th industrial revolution
- 17 **UMAROV BEKZOD AZAMATOVICH**
Davlat boshqaruvini nomarkazlashtirish
konsepsiyasida prinsiplarning tutgan o'рни
- 24 **МУКУМОВ БОБУР МЕЛИБОЙ УГЛИ**
Проблемы нормативного регулирования
предпринимательской деятельности
в Республике Узбекистан

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ.
MA'MURIY HUQUQ.
MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 32 **HOSHIMXONOV AHROR MO'MINOVICH**
Hukumat faoliyatini pandemiya sharoitida
tashkil qilish va huquqiy tartibga solish
masalalariga oid mulohazalar
- 39 **MUHAMMADIYEV ULUG'BEK ISLOMOVICH**
XAYITOV XUSHVAQT SAPARBAYEVICH
Qonun ustuvorligini ta'minlashda zamonaviy
mexanizmlarning yaratilishi

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI.
TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA
HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 47 **IMOMOV NURILLO FAYZULLAYEVICH**
O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining
yangi tahriri loyihasida "fuqarolik qonunchiligi"ga
oid yangiliklarning ilmiy-nazariy tahlili
- 57 **SAIDOV MAQSUDBEK NORBOYEVICH**
Mas'uliyati cheklangan jamiyati ishtirokchilarining
umumiy yig'ilishini chaqirish va bu toifadagi
nizolarni hal qilishning ayrim masalalari

12.00.06 – TABIIY RESURLAR HUQUQI.
AGRAR HUQUQ. EKOLOGIK HUQUQ

12.00.07 – SUD HOKIMIYATI.
PROKUROR NAZORATI. HUQUQNI
MUHOFAZA QILISH FAOLIYATINI
TASHKIL ETISH. ADVOKATURA

- 66 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
O'zbekistonda mualliflik huquqi bo'yicha
mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqaruv
tashkilotlarining vujudga kelishi va rivojlanishi
- 74 **QUTLIMURATOV FARXAD QALBAYEVICH**
Qayta tashkil etilayotgan yuridik shaxs
kreditorlarining huquqlarini himoya qilish
mexanizmlarining umumiy tavsifi
- 81 **BAKHRAMOVA MOKHINUR
BAKHRAMOVNA**
Absence of jurisdiction and consequences
in arbitral proceedings
- 88 **IBROHIMOV AZIMJON ABDUMO'MIN O'G'LI**
Korporativ niqoblarni olib tashlash
konsepsiyasi va uni O'zbekiston korporativ
huquqida takomillashtirish masalalari
- 96 **ФАЙЗИЕВ ШУХРАТ ХАСАНОВИЧ**
Правовые основы экологической политики
государства: система, классификация и
проблемы кодификации законодательства
- 107 **MAXKAMOV DURBEK NEMATOVICH**
O'simlik dunyosini muhofaza qilishda
jamoatchilik nazoratini huquqiy ta'minlash
masalalari
- 114 **RAJABOV NARIMAN SHARIFBAEVICH**
The role of social partnership in setting
standards for the protection of the natural
environment (legal aspect)
- 124 **MAMAYEVA MAKBAL NURJANOVNA**
Организационные аспекты обеспечения
независимости института адвокатуры
в Узбекистане: проблемные аспекты
- 131 **URALOV SARBON SARDOROVICH**
Sud qarorlarining preyarditsial ahamiyati
- 137 **MALLAYEV NORMAMAT RAMAZANOVICH
ERGASHEV BAHODIR ABDURASULOVICH**
Advokatlik faoliyatini tashkil etishning
nazariy-huquqiy asoslari

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI.
HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI
OLISH. KRIMINOLOGIYA.
JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

- 143 **XUDAYKULOV FERUZBEK XURRAMOVICH**
Ekologiya sohasidagi jinoyatlar obyektiv belgilari
va o'ziga xos xususiyatlari: tahlil va taklif
- 153 **SALOXOVA SARVINOZ SADRIDDIN QIZI**
Ozodlikdan mahrum qilish jazosini o'tab
chiqqan voyaga yetmaganlarning post-
penitensiar adaptatsiyasini ta'minlashni
takomillashtirish
- 162 **MAMAJANOV ABRORBEK
MIRABDULLAYEVICH**
Ayrim xorijiy mamlakatlar jinoyat qonunlarida
o'zboshimchalik uchun javobgarlik
- 170 **ANORBOYEV MURODJON
RAXMANQUL O'G'LI**
Tergov qilishga yoki sud ishlarini hal etishga
aralashish jinoyatining umumiy tavsifi

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI.
KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV
HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

- 176 **БАЗАРОВА ДИЛДОРА БАХАДИРОВНА**
Соглашение о признании вины как
гарантия обеспечения прав личности
в уголовном процессе
- 184 **PRIMOV BAXTIYOR OLIM O'G'LI**
Dastlabki tergovda qo'llanilayotgan axborot-
kommunikatsiya texnologiyalari tushunchasi
va umumiy tavsifi

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 192 **EGAMBERDIYEV DILSHOD ALISHEROVICH**
Xalqaro nizolarni tinch yo'l bilan hal etish
vositasi sifatida xalqaro tergov komissiyalari
ahamiyati va tushunchasi
- 200 **КОЗАКОВ БЕКЗОД АБДУЛБОКИЕВИЧ**
Принцип добрососедства между
государствами в современном междуна-
родном праве
- 209 **SUVANOV SARDOR BAXADIROVICH**
Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida
inson huquqlariga oid ayrim masalalar

UDC: 342.7

ORCID: 0000-0002-5374-9686

INSON HUQUQLARI UMUMJAHON DEKLARATSIYASIDA INSON HUQUQLARIGA OID AYRIM MASALALAR

Suvanov Sardor Baxadirovich,
Sirdaryo viloyat Guliston tumanlararo
ma'muriy sudining sudyasi,
e-mail: m.guliston.t@sud.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan normalar tahlil qilindi. Deklaratsiyada nazarda tutilgan fuqarolik va shaxsiy huquqlar, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar Konstitutsiyamiz asosida batafsil muhokama etildi. Xususan, shaxsiy huquqlardan yashash huquqi, erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi, qiynoq, shafqatsiz, insoniylikka zid keluvchi va shaxs qadr-qimmatini kamsituvchi muomala va jazo turlarining taqiqlanishi, turar joy daxlsizligi huquqi, fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqi kabilar tahlil etildi. Shu bilan birga, maqolada inson huquqlari sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar hamda inson huquqlarini himoya qilishda mavjud bo'lgan muammolar ham o'rganilgan. Yuzaga kelayotgan muammolarni bartaraf etish yuzasidan tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Jumladan, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida inson huquqlari sohasidagi o'zaro hamkorlikni kuchaytirish, sohaga oid qonunlar ijrosi yuzasidan parlament va jamoatchilik nazoratini ta'minlash, inson huquqlarini buzganlik uchun javobgarlikni kuchaytirish, inson huquqlarini ta'minlashga bevosita mas'ul bo'lgan davlat organlari xodimlarining inson huquqlari bo'yicha malakasini oshirish tizimini kengaytirish va ularni o'qitish tizimini yo'lga qo'yish bilan bog'liq takliflar ilgari surilmoqda.

Kalit so'zlar: inson huquqlari, shaxsiy huquqlar, yashash huquqi, shaxsiy hayot daxlsizligi, iqtisodiy huquq, ijtimoiy huquq, mehnat qilish huquqi.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА ВО ВСЕОБЩЕЙ ДЕКЛАРАЦИИ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА

Суванов Сардор Бахадирович,
судья межрайонного административного
суда города Гулистана Сырдарьинской области

Аннотация. В статье анализируются нормы, направленные на защиту прав человека, закрепленные во Всеобщей декларации прав человека. Гражданские и личные права, закрепленные в Декларации, а также экономические, социальные и культурные права были подробно обсуждены на основе Конституции Узбекистана. В частности, были проанализированы право на жизнь, право на свободу и личную неприкосновенность, запрет пыток, жестокого, бесчеловечного или унижающего достоинство обращения и наказания, право на жилище, право на свободу мысли, слова и религии. В то же время в статье исследуются проводимые реформы в сфере прав человека и существующие проблемы в области защиты прав человека. Для решения проблем разработаны соответствующие предложения и рекомендации. В частности, выдвигаются предложения по укреплению сотрудничества между государственными органами и институтами гражданского общества в области прав человека, обеспечение парламентского и общественного контроля за исполнением соответствующих законов, усиление ответственности за нарушения прав человека, расширение системы обучения правам человека для государственных служащих, непосредственно ответственных по правам человека и созданию системы их обучения.

Ключевые слова: права человека, личные права, право на жизнь, неприкосновенность частной жизни, экономическое право, социальное право, право на труд.

SOME ISSUES OF HUMAN RIGHTS IN THE UNIVERSAL DECLARATION OF HUMAN RIGHTS

Суванов Сардор Бахадирович,
Judge of the Interdistrict Administrative
Court of Gulistan City, Syrdarya Region

Abstract. This article analyzes norms aimed at protecting human rights set out in the Universal Declaration of Human Rights. The civil and personal rights enshrined in the Declaration, as well as economic, social and cultural rights, were discussed in detail on the basis of the Constitution of Uzbekistan. In particular, the right to life, the right to liberty and security of person, the prohibition of torture, cruel, inhuman or degrading treatment or punishment, the right to housing, the right to freedom of thought, speech and religion were analyzed. At the same time, this article examines the ongoing reforms in the field of human rights and the existing problems in the protection of human rights. Appropriate proposals and recommendations have been developed to address the problems. In particular, proposals are being put forward regarding strengthening cooperation between government agencies and civil society institutions in the field of human rights, ensuring parliamentary and public control over the implementation of relevant laws, strengthening accountability for human rights violations, expanding the system of human rights training for government officials directly responsible for human rights and to setting up a system of training them.

Keywords: human rights, personal rights, right to life, inviolability of private life, economic rights, social rights, right to work.

Bugungi kunda har bir sohada amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, uning qonuniy manfaatlarini ta'minlash masalasi yotadi. Chunki jamiyatda inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish tizimini yaratmasdan turib, huquqiy demokratik davlat barpo etish mumkin emas.

Amalga oshirilayotgan islohotlar inson hayotini, uning dunyoqarashini hamda turmush darajasini o'zgartirishga xizmat qilmoqda. Jamiyatda "Yangi O'zbekistonni birgalikda barpo etamiz" degan ulug'vor maqsad shakllandi hamda "Jamiyat – islohotlar tashabbuskori" degan yangi g'oya kundalik faoliyatimizga faol kirib bormoqda.

Shu bilan birga, hozirgi kunga kelib ham inson huquqlarini himoya qilish sohasini muammolardan xoli deb bo'lmaydi. Bunga asosiy sabablardan biri sifatida aksariyat davlatlarning inson huquqlarini himoya qilishga faqatgina milliy huquqiy tizimlar orqali intilishini ko'rsatishimiz mumkin.

Inson huquqlari va erkinliklari kafolatini faqatgina milliy huquqiy tizimda qabul qilingan normalar bilan ta'minlab bo'lmaydi. Bunda inson huquq va erkinliklarini xalqaro tan olingan prinsiplar, xalqaro konvensiyalar va shartnomalarda belgilangan normalar va qoidalar asosida himoya qilish ham talab etiladi.

So'nggi yillarda inson huquqlarini himoya qilishning qonunchilik bazasini mustahkamlash, inson huquqlari bo'yicha xalqaro standartlarni

milliy qonunchilikka implementatsiya qilish va xalqaro majburiyatlarni bajarish bo'yicha salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda.

Shu bilan birga, davlatimiz tomonidan inson huquqlarini himoya qilish masalalari yuzasidan chet el davlatlari va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish hamda uni yanada rivojlantirishga doir tizimli ishlar olib borilmoqda.

Hozirgi vaqtda O'zbekiston **inson huquqlari bo'yicha 80 dan** ortiq xalqaro hujjatlarga, jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining **6 ta** asosiy shartnomasi va **4 ta** fakultativ protokoliga qo'shilgan [1].

Respublikamizda ushbu shartnomalar asosida milliy qonunchilik tizimi va huquqni qo'llash amaliyotiga xalqaro standartlarni va qoidalarni tizimli ravishda implementatsiya qilishning o'ziga xos modeli, insonning konstitutsiyaviy huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish monitoringi milliy tizimi shakllantirilgan.

O'zbekiston Markaziy Osiyo davlatlari orasida inson huquqlari bo'yicha o'z milliy huquqiy tizimini yaratgan ilk davlatlardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda inson huquqlari va erkinliklari himoyasining xalqaro tan olingan prinsiplari, bolalar va xotin-qizlar huquqlarini muhofaza qilish, korupsiya va odam savdosiga qarshi kurashish bo'yicha normativ-huquqiy hujjatlar ijrosini ta'minlash maqsadida qator milliy dasturlar, chora-tadbirlar ishlab chiqildi hamda ushbu soha bilan shug'ullanuvchi maxsus komissiyalar tashkil etildi.

Ushbu jarayonga davlat tashkilotlarini jalb etish, ularning shaxs, jamiyat va davlat oldidagi vazifalarini aniq belgilashga erishildi.

Shuni alohida qayd etish kerakki, inson huquqlarini himoya qilish hamda uning qonuniy manfaatlarini ta'minlashda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi muhim hujjatlardan biri hisoblanadi.

Birlashgan Millatlar Tashkiloti Bosh Assambleyasi rezolyusiyasi shaklida qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi yuridik jihatdan majburiy emasligi va tavsivaviy xarakterga ega ekanligiga qaramasdan, ushbu xalqaro-huquqiy hujjatning ahamiyati beqiyosdir.

Zero, uning qabul qilinishi inson huquqlarini himoya qilish sohasida juda ko'plab xalqaro konvensiyalarni ishlab chiqish hamda ularga rioya etilishini nazorat qilishning boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qildi.

Konvensiya normalari xalqaro huquq normalarida, milliy huquq tizimida va inson huquqlari bo'yicha boshqa muhim hujjatlarda o'z aksini topgan bo'lib, ular shaxs huquqlarini himoya qilishga qaratilgan yuridik jihatdan majburiy bo'lgan normalar tizimini tashkil etadi.

Mazkur Deklaratsiyaning qabul qilinishi inson huquqlarini himoya qilishda xalqaro hamjamiyat erishgan eng katta yutuqlardan biridir.

Hozirgi kunga kelib ham dunyoning ko'plab rivojlangan davlatlari ushbu hujjatda belgilangan normalarni o'z milliy huquqiy tizimlariga implementatsiya qilish uchun turli choralarni ko'rishda davom etmoqdalar.

Ta'kidlash joizki, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi O'zbekiston Respublikasi mustaqillikni qo'lga kiritganidan so'ng qo'shilgan birinchi xalqaro-huquqiy hujjat hisoblanadi.

Ushbu Deklaratsiya 1991-yil 30-sentabr kuni O'zbekiston Respublikasi Oliy Sovetining navbatdan tashqari VII-sessiyasida ratifikatsiya qilingan. Ushbu Deklaratsiya ratifikatsiya qilinganidan so'ng yurtimizda inson huquqlarini himoya qilish sohasida tizimli ishlar amalga oshirildi.

Xususan, 2008-yilda Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligining 60 yilligi munosabati bilan O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-3994-sonli "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligining 60 yilligiga bag'ishlangan tadbirlar dasturi to'g'risida"gi Farmoni [2] qabul qilingan.

Bunda inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan tashkiliy-huquqiy, qonunchilikka oid chora-tadbirlar tizimini takomillashtirish eng asosiy vazifalardan biri sifatida belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligining 70 yilligiga bag'ishlangan tadbirlar dasturi to'g'risida" 2018-yil 5-maydagi PF-5434-son Farmoni [3] ham qabul qilingan.

Ushbu Farmonga asosan davlat, jamiyat va fuqarolarning Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining tamoyillari va qadriyatlariga e'tiborini yanada kuchaytirish, inson huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilishni ta'minlashga qaratilgan tashkiliy-huquqiy va boshqa choralar tizimini yanada takomillashtirish bo'yicha amaliy vazifalar belgilandi.

Shu bilan birga, qonunchilik hujjatlariga va davlat organlarining amaliy faoliyatiga inson huquqlari va erkinliklari sohasida xalqaro standartlarni implementatsiya qilish mexanizmlari samaradorligini oshirish maqsadida bir qator vazifalar belgilab olindi.

2018-yil noyabr oyida Samarqandda "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi" qabul qilinganligining 70 yilligiga bag'ishlangan **Inson huquqlari bo'yicha Osiyo forumi** bo'lib o'tdi.

Ushbu forum qit'ada inson huquqlarini himoya qilishning mavjud mexanizmlarini takomillashtirish va inson huquqlari bo'yicha milliy institutlar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan edi.

Forum davomida Inson huquqlari bo'yicha Samarqand deklaratsiyasi qabul qilindi. Ushbu deklaratsiya BMT Bosh assambleyasining 73-sessiyasi hujjati sifatida tasdiqlandi. Bunda "erkinlik, tenglik, inson huquqlarini himoya qilish g'oyalari birlamchi vazifa bo'lmagan sivilizatsiya va davlatlar mavjud emas"ligi ta'kidlangan [4].

Bundan tashqari, 2020-yilda mamlakatimiz tarixda birinchi marta Birlashgan Millatlar Tashkilotining Inson huquqlari bo'yicha kengashiga a'zo etib saylandi [5, 7-b].

Inson huquqlari bo'yicha kengash faoliyati butun dunyo bo'ylab inson huquqlari himoyasini ta'minlashga qaratilgan BMT tizimidagi eng nufuzli hukumatlararo organlardan biri hisoblanadi.

BMT Bosh assambleyasi organi hisoblangan Inson huquqlari bo'yicha kengashga 47 ta dav-

lat a'zo hisoblanadi va Kengash a'zolari uch yillik muddatga yashirin ovoz berish yo'li bilan saylanadi. Bu ham inson huquqlarini himoya qilishdagi muhim qadamlardan biridir.

Endi esa bevosita Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi inson huquqlari va uni himoya qilish masalasiga to'xtalib o'tamiz.

Inson huquqlari va uni himoya qilish bo'yicha olimlar o'rtasida turli xil fikrlar va qarashlar mavjud.

Ko'pchilik olimlar inson huquqlari ko'pqirrali hodisa ekanligini, inson hayotining barcha jabhalarini qamrab olishini qayd etishadi [6, 62-b].

Boshqa bir mualliflar esa inson huquqlari davlatlar konstitutsiyalari va xalqaro huquqda belgilab qo'yilgan shaxsiy va jamoaviy huquqlarning yig'indisidir degan g'oyani ilgari surishadi [7, 23-b].

Shuningdek, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida ham inson huquqlari tushunchasi o'z ifodasini topgan. Deklaratsiyaning Muqaddimasida "inson huquqlari" termini qo'llanilgan bo'lib, ushbu termin barcha xalqaro huquq subyektlari va uning ishtirokchilari uchun bir xil ma'noda tushunilishi lozim.

Inson huquqlaridan amalda foydalanish har bir shaxsning o'z hayotini erkin qurishi va o'z taqdirini o'zi belgilashi, tenglik va inson qadr-qimmatini hurmat qilishga ko'maklashadi. Inson huquqlari har bir odamning eng asosiy va ajralmas huquqlari hisoblanadi. Ular shaxs, jamiyat hamda davlat hokimiyat idoralari bilan bo'ladigan munosabatlarning mohiyatini belgilab beradi.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida nazarda tutilgan asosiy tamoyillar o'zining ifodasini topgan. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida nazarda tutilgan umuminsoniy huquqlar oliy qadriyat darajasiga ko'tarilgan.

Masalan, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha'ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sifatida belgilab qo'yilgan. Ushbu norma davlatimizni umumbashariy insonparvarlik qoidalariga asoslangan davlat ekanligini ko'rsatadi.

Konstitutsiyamizning "Inson va fuqarolarning asosiy huquqlari, erkinliklari va burchlari" deb nomlangan ikkinchi bo'limida belgilangan normalar ushbu Deklaratsiya talablariga to'la mos keladi. Xususan, Konstitutsiyamizda belgilangan insonning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquq

va erkinliklarining ishonchli himoya qilinishini ta'minlaydigan milliy qonunchilik meyorlari Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasiga to'la mos keladi.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 2-moddasida "har bir inson irqi, tana rangi, jinsi, tili, dini, siyosiy yoki boshqa e'tiqodlaridan, milliy yoki ijtimoiy kelib chiqishi, mol-mulki, tabaqasi yoki boshqa holatidan qat'iy nazar ushbu Deklaratsiyada e'lon qilingan barcha huquq va erkinlikka ega bo'lishi zarur" degan norma belgilangan.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 18-moddasida esa ushbu Deklaratsiyaga mos ravishda quyidagi norma mavjud.

O'zbekiston Respublikasida barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsi va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar [8].

Endi esa, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasida belgilangan hamda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida o'z ifodasini topgan inson huquqlariga oid eng asosiy normalarga to'xtalib o'tamiz.

Ushbu huquqlarni alohida turlarga (fuqarolik, shaxsiy va siyosiy huquqlar sohasida; iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar sohasida; jamoaviy huquqlar sohasida) ajratgan holda tahlil etamiz

Fuqarolik va shaxsiy huquqlar sohasida:

- 1) yashash huquqi;
- 2) erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi;
- 3) qiynoq, shafqatsiz, insoniylikka zid va shaxs qadr-qimmatini kamsituvchi muomala va jazo turlaridan erkin bo'lish huquqi;
- 4) turar joy daxlsizligi huquqi;
- 5) harakatlanish erkinligi huquqi;
- 6) fikrlash, so'z va e'tiqod erkinligi huquqi;
- 7) ma'lumotlardan erkin foydalanish huquqi.

Ushbu huquqlar Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi asosida O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida ham mustahkamlab qo'yilgan.

Xususan, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 3-moddasida har bir inson yashash, erkin bo'lish va shaxsiy daxlsizlik huquqlariga ega ekanligi belgilangan.

Yashash huquqi bu insonning tug'ilishi bilan vujudga keluvchi, uning biologik mavjudligini ta'minlovchi hamda davlat tomonidan muhofaza qilinuvchi huquqdir [9, 133-b].

Bosh Qomusimizning 24-moddasida yashash huquqi, 25-moddasida esa erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqi belgilangan bo'lib, unga ko'ra:

Yashash huquqi har bir insonning uzviy huquqidir. Inson hayotiga suiqasd qilish eng og'ir jinoyatdir. Har kim erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga ega. Hech kim qonunga asoslanmagan holda hibsga olinishi yoki qamoqda saqlanishi mumkin emas [10].

Erkinlik va shaxsiy daxlsizlik huquqiga to'xtaladigan bo'lsak, har bir inson tug'ilishi bilan qo'lga kiritadigan, har kim erkin, o'z ixtiyori bo'yicha harakat qilish, o'zganing shaxsiy erkinligi va daxlsizligiga ziyon yetmaydigan tarzda yurish-turishni tanlash imkonini beruvchi huquq [11, 137-b].

Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar sohasida:

- 1) mehnat qilish va erkin kasb tanlash huquqi;
- 2) tibbiy xizmatlardan foydalanish huquqi;
- 3) ta'lim olish huquqi;
- 4) kasaba uyushmalari tashkil etish va ularga birlashish huquqi;
- 5) ijtimoiy ta'minot olish huquqi;
- 6) munosib turmush kechirish, xususan, yetarli oziq-ovqat, kiyim-kechak va uy-joyga ega bo'lish huquqi va boshqalar.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 23 va 24-moddalarida mehnat qilishga oid normalar belgilangan. Unga ko'ra:

Har bir inson mehnat qilish, ishni erkin tanlash, ishsizlikdan himoya qilinish, mehnat uchun teng haq olish, dam olish va bo'sh vaqtga ega bo'lish, haq to'lanadigan mehnat ta'ili olish huquqiga ega.

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining IX bobida "Iqtisodiy va ijtimoiy huquqlar" mustahkamlab qo'yilgan.

Konstitutsiyamizning 37–39-moddalarida mehnat munosabatlariga oid normalar belgilangan.

Har bir shaxs mehnat qilish, erkin kasb tanlash, adolatli mehnat sharoitlarida ishlash va qonunda ko'rsatilgan tartibda ishsizlikdan himoyalanih huquqiga egadir. Yollanib ishlayotgan barcha fuqarolar dam olish huquqiga egadirlar.

Shuningdek, Deklaratsiyada har bir inson kasaba uyushmalari tuzish va o'z manfaatlarini himoya qilish uchun kasaba uyushmalariga kirish huquqiga ega bo'lishi mumkinligi belgilangan. Deklaratsiyada ushbu huquq ijtimoiy huquqlardan biri sifatida keltirilgan.

Biroq, Konstitutsiyamiz bo'yicha mazkur huquq siyosiy huquqlardan biri hisoblanadi.

O'zbekiston Respublikasi fuqarolari kasaba uyushmalariga, siyosiy partiyalarga va boshqa jamoat birlashmalariga uyushish, ommaviy harakatlarda ishtirok etish huquqiga egadirlar [12].

Mehnat faoliyatini amalga oshirayotgan fuqarolar, shuningdek o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi, oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalarida ta'lim olayotgan, o'n besh yoshga to'lgan hech qanday tafovutsiz o'z tanloviga ko'ra va oldindan ruxsat olmay turib, ixtiyoriy ravishda kasaba uyushmalarini tuzish huquqiga, shuningdek kasaba uyushmalariga ularning ustavlariga rioya etish sharti bilan a'zo bo'lish huquqiga egadir [13].

Jamoaviy huquqlar sohasida:

Xalqlarning:

- 1) o'z taqdirini o'zi belgilash huquqi;
- 2) o'z tabiiy boyliklari va resurslaridan erkin foydalanish huquqi;
- 3) tinchlikka bo'lgan huquqi;
- 4) ekologik toza atrof-muhitga bo'lgan huquqi.

Shu bilan birga, Deklaratsiyada belgilangan milliy, etnik, diniy yoxud til bo'yicha ozchilikni tashkil etadigan guruhlar huquqlari hamda tub joy xalqlarining huquqlari jamoaviy huquqlar toifasiga kiradi [14, 25-b].

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi inson huquqlarini himoya qilishda eng asosiy hujjatlardan biri hisoblanadi.

Yevropa xavfsizlik va hamkorlik tashkilotining Demokratik institutlari va inson huquqlari bo'yicha Byuro rahbari Kristian Shtroxal "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi hukumatlar o'z fuqarolari, o'z aholisi bilan qanday munosabatda bo'lish va ular to'g'risida qanday qilib g'amxo'rlik qilish tamoyillarini birinchi bo'lib o'rta tashladi" [15, 17-b] deb to'g'ri ta'kidlagan.

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi va undagi markaziy qadriyatlar – inson qadr-qimmat, adolat, kamsitilishga yo'l qo'yilmasligi, tenglik, haqqoniylik, ularning umumbashariyligi va ajralmas ekanligi – har birimizga va har doim tegishlidir [16].

Ushbu Deklaratsiya inson huquqlariga oid normalarni tizimlashtirib, avlodlarga bo'lib berdi. Xorijiy davlatlar tajribasida inson huquqlarini himoya qilishga oid huquqni quyidagi 3 turga taqsimlanadi:

Birinchi guruhdagi huquqlar "salbiy shaklda ta'riflangan huquqlar"ni o'z ichiga oladi. Bular

Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 2–21-moddalarida belgilangan fuqarolik va siyosiy huquqlardir. Bunda huquqlarni ta'minlash inson erkinliklarini har qanday tarzda cheklab qo'yishdan, ularni himoya qilishni ta'minlashga qaratilgan.

Ikkinchi guruhdagi huquqlar "ijobiy shaklda ta'riflangan huquqlar"ni o'z ichiga oladi. Bular Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 22–27-moddalarida mustahkamlab berilgan iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlarni qamrab oladi.

Ikkinchi guruhga mansub huquqlar avvalo odamlarning munosib hayot kechirishi uchun bo'lgan huquqlariga, ijtimoiy adolatni, muhtojlikdan xoli bo'lishni ta'minlashga hamda ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotda ishtirok etishga qaratilgan.

Uchinchi guruhdagi huquqlar "kollektiv" huquqlarni o'z ichiga oladi. Bular Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining 28-moddasida belgilangan. Unda aytilishicha, har bir inson ushbu Deklaratsiyada bayon etilgan huquqlar va erkinliklarini to'liq amalga oshirishi mumkin, ya'ni bu huquqlar ajralmas, doimo umumiy asosga ega bo'lgan huquqlardir [17, 7-b].

Shuni ham qayd etish kerakki, inson huquqlari, erkinliklari hamda qonuniy manfaatlarini ishonchli himoya qilish davlatning asosiy majburiyatlardan biri hisoblanadi. Bosh Qomusimizning 22-moddasida ham davlatimiz o'z hududida ham, uning tashqarisida ham o'zining fuqarolarini huquqiy himoya qilishi belgilangan.

Inson huquqlarini himoya qilish tamoyili konstitutsiyaviy qurilish asoslari tizimida muhim o'rinni egallaydi. Ushbu tamoyilning o'ziga xos xususiyatlari quyidagilardan iborat [18, 7-b]:

birinchidan, insonning huquq va erkinliklari boshqa barcha ijtimoiy munosabatlar shakllanishining, jumladan, davlat qurilishining oliy qadriyatidir. Davlat tomonidan tan olinadigan va muhofaza qilinadigan inson huquqlari va boshqa qadriyatlar bir-biri bilan o'zaro muvofiq kelmasa, inson huquqlariga ustunlik beriladi.

ikkinchidan, ushbu tamoyilning mazmun-mohiyati Konstitutsiya hamda qonunchilik hujjatlarida belgilangan inson huquqlari va erkinliklari tizimi orqali namoyon bo'ladi. Biroq, barcha huquq va erkinliklarni Konstitutsiyada belgilash imkoni yo'q. Agar shaxsning boshqa umume'tirof etilgan huquq va erkinliklari Konstitutsiyada belgilanma-

gan bo'lsa, bu ushbu huquqlarning tan olinmasligi yoki kamsitilishini anglatmaydi.

uchinchidan, davlat hokimiyatini shakllantirish va uni xalq irodasiga muvofiq holda amalga oshirilishi. Bugungi kunda aksariyat demokratik davlatlarda hokimiyatni boshqarish va unda qonuniylikni ta'minlashga saylovlar orqali erishiladi. Bunda aholi vakillari ma'lum shaxslarga davlat hokimiyati vakolatlarini topshirish orqali o'z siyosiy irodasini ifoda etadi. Konstitutsiyamizning 32-moddasida ham O'zbekiston Respublikasining fuqarolari jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o'z vakillari orqali ishtirok etish huquqiga ega ekanliklari belgilangan.

to'rtinchidan, davlat hokimiyatni konstitutsiyaga zid bo'lgan yo'llar orqali egallashning taqiqlanganligi va bunday egallash (bosib olish) qonun bo'yicha ta'qib etilishi.

Yuqoridagilarga ko'ra shuni aytish mumkinki, Konstitutsiyamizda inson huquqlariga oid quyidagi xalqaro-huquqiy qoidalar mustahkamlangan:

- 1) shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilishda xalqaro huquq normalarining ustunligi;
- 2) asosiy huquq va erkinliklarning bir butunligi (ajralmasligi);
- 3) huquq va erkinliklarning bevosita amalga oshirilishi;
- 4) huquq va erkinliklarning majburan cheklashga yo'l qo'yilmasligi;
- 5) huquq va erkinliklarning davlat tomonidan kafolatlanganligi;
- 6) teng huquqlilik;
- 7) shaxsning o'z huquqlarini amalga oshirishi boshqa shaxslarning huquq va erkinliklariga zarar yetkazmasligi shart.

Demak, O'zbekistondagi inson huquqlari to'g'risidagi ma'lumotlarni sarhisob qilib, quyidagilarni alohida qayd etish lozim:

- inson huquqlari bo'yicha qonunchilik shakllantirildi;
- inson huquqlarini ta'minlashning institutsional mexanizmlari yaratildi;
- davlat inson huquqlari sohasida xalqaro hamkorlik qilmoqda;
- inson huquqlari bo'yicha ta'lim va ma'rifat amalga oshirilmoqda.

Yuqoridagilarga ko'ra, inson huquqlarni himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish maqsadida quyidagilar taklif etiladi:

birinchidan, davlat organlari va fuqarolik jamiyati institutlari o'rtasida inson huquqlari sohasidagi faoliyatini o'zaro hamkorlikda amalga oshirishning aniq mexanizmlarini ishlab chiqish;

ikkinchidan, inson huquqlarini himoya qilish sohasida mavjud qonunchilik hujjatlariga rioya etish yuzasidan parlament va jamoatchilik nazoratini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish;

uchinchidan, davlat organlari, mansabdor shaxslar va boshqalar tomonidan insonning shaxsiy, iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy huquqlarini buzganlik uchun javobgarlik choralari kuchaytirish;

to'rtinchidan, inson huquqlarini ta'minlashga bevosita mas'ul bo'lgan davlat organlari xodimlarining inson huquqlari bo'yicha malakasini oshirish maqsadida rivojlangan xorijiy

davlatlarga stajirovkaga yuborish tizimini kengaytirish va ularni o'qitish tizimini yo'lga qo'yish.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, demokratik-huquqiy davlat hamda kuchli fuqarolik jamiyati barpo etish yo'lini tanlagan O'zbekiston uchun Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi inson huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish bo'yicha qonunchilik bazasini shakllantirishda eng asosiy hujjat vazifasini bajarib berdi.

Ushbu Deklaratsiyasining aksariyat qoidalari O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, insonning siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquq va erkinliklarining ishonchli himoya qilinishini ta'minlaydigan milliy qonunchilik meyorlarida o'z ifodasini topgan.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" 2020-yil 22-iyundagi PF-6012-son Farmoni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 23.06.2020 y., 06/20/6012/0953-son.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligining 60 yilligiga bag'ishlangan tadbirlar dasturi to'g'risida" 2008-yil 1-maydagi PF-3994-son Farmoni (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2008-y., 5-son, 253-modda).
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul qilinganligining 70 yilligiga bag'ishlangan tadbirlar dasturi to'g'risida" 2018-yil 5-maydagi PF-5434-son Farmoni. (O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi palatalarining Axborotnomasi, 2008-y., 5-son, 253-modda).
4. <http://www.insonhuquqlari.uz/oz/menu/prava-cheloveka-v-uzbekistane>
5. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik. (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi hamda O'zbekiston Yoshlari forumida so'zlagan nutqidan iqtiboslar). Toshkent, Tasvir nashriyoti uyi, 2021.
6. Mo'minov A, Tillabayev M. Inson huquqlari. Darslik. Toshkent, Adolat, 2013, pp. 544.
7. Inson huquqlari: Parlament a'zolari uchun qo'llanma. Toshkent, Baktria press, 2019, p. 288.
8. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // "Xalq so'zi" gazetasi, 1992-yil 15-dekabr, 243 (494)-son; (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994-y., 1-son, 5-modda).
9. Mualliflar jamoasi. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga sharh // Azizxujayev A. va boshqalar. Toshkent davlat yuridik universiteti. Qayta ishlangan va to'ldirilgan 2-nashr. Toshkent, O'zbekiston, 2013, p. 544.
10. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // "Xalq so'zi" gazetasi, 1992-yil 15-dekabr, 243 (494)-son; (O'zbekiston Respublikasi Oliy Kengashining Axborotnomasi, 1994 y., 1-son, 5-modda).
11. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasiga sharh // Azizxujayev A. va boshqalar. Toshkent davlat yuridik universiteti. Qayta ishlangan va to'ldirilgan 2-nashr. Toshkent, O'zbekiston, 2013, p. 544.
12. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi // "Xalq so'zi" gazetasi, 1992-yil 15-dekabr, 243 (494)-son.
13. O'zbekiston Respublikasining "Kasaba uyushmalari to'g'risida"gi Qonuni // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 07.12.2019 y., 03/19/588/4115-son.
14. Inson huquqlari: Parlament a'zolari uchun qo'llanma. Toshkent, Baktria press, 2019, p. 288.
15. Kunt V. Bergem, Gunnar M. Karlsen "Vvedeniye v prava cheloveka". – Oslo.: Norvejskiy Xelsinskiy Komitet po pravam cheloveka. 2003 g.
16. Le Droit d'être un homme, anthology of texts prepared under the direction of Jeanne Hersch, UNESCO and Robert Laffont, 1968. (Jan Hersh boshchiligidagi tayerlangan matnlar to'plami, YUNESKO va Rober Laffont, 1968).
17. Statement by High Commissioner Louise Arbour on the occasion of Human Rights Day 10 December 2007.
18. Mo'minov A. Tillabayev M. Inson huquqlari: darslik, mas'ul muharrir A.X. Saidov. 2-nashr. Toshkent, Adolat, 2013, p. 504.